

Uchwała Nr
Rady Miejskiej w Morągu
z dnia

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Wspierania Rodziny w Gminie Morąg
na lata 2025-2027.

Na podstawie art. 18 ust.2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.) oraz art. 176 pkt.1, art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tj. Dz.U. z 2025 r., poz. 49), Rada Miejska w Morągu uchwala, co następuje:

§ 1

Przyjmuje się Gminny Program Wspierania Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Morąga.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

BURMISTRZ MORĄGA

14-300 Morąg

ul. 11 Listopada 9

Uzasadnienie do projektu uchwały w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Wsparcia Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027.

Konieczność opracowania i realizacji Gminnego Programu Wsparcia Rodziny wynika z art. 176 pkt. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 49).

Gminny Program Wsparcia Rodziny jest zadaniem własnym gminy. Opracowywany jest raz na 3 lata.

Program uwzględnia działania niezbędne do realizacji wsparcia rodziny wynikające z ustawy oraz zdiagnozowanych potrzeb, określa działania, ich wskaźniki oraz realizatorów. Program będzie stanowił podstawę do podejmowanych działań w obszarze wspierania dziecka i rodziny w latach 2025-2027.

Projekt Gminnego Programu Wsparcia Rodziny na lata 2025-2027 został przygotowany przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Morągu.

Wobec powyższego podjęcie stosownej uchwały jest uzasadnione.

BURMISTRZ

Tomasz Orłowski

Załącznik
do Uchwały Nr.....
Rady Miejskiej w Morągu
z dnia.....

GMINNY PROGRAM WSPIERANIA RODZINY W GMINIE MORĄG NA LATA 2025-2027

Morąg 2025

Spis treści

Wprowadzenie	3
1. Kontekst prawny i strategiczny w obszarze wspierania rodziny.....	4
1.1. Uwarunkowania prawne	4
1.2. Zgodność z dokumentami strategicznymi	7
2. Diagnoza sytuacji rodzin z dziećmi w Gminie Morąg	9
3. Cele, kierunki i oczekiwane rezultaty działań.....	14
4. Adresaci i realizatorzy Programu.....	17
5. Monitoring Programu.....	18
6. Źródła finansowania Programu	19

Wprowadzenie

Rodzina jest podstawową i naturalną grupą społeczną, na której opiera się funkcjonowanie całego społeczeństwa. To w niej rodzą się i wychowują dzieci, a także są zaspokajane różnorodne potrzeby jej członków – zarówno te podstawowe (np. wyżywienie, ubranie, schronienie), jak i wyższego rzędu (akceptacja, miłość, szacunek, rozwój zainteresowań i zdolności). Rodzina wypełnia ważne funkcje:

- materialno-ekonomiczną – poprzez zapewnienie podstaw do życia i rozwoju jej członków; wiąże się przede wszystkim z aktywnością zawodową oraz zaradnością w sprawach socjalno-bytowych;
- opiekuńczą – oznaczającą stałą lub tymczasową opieką nad domownikami niesamodzielnymi z racji wieku (dzieci, osoby starsze) lub ograniczonej sprawności psychoruchowej (osoby z niepełnosprawnością, chorujące);
- wychowawczą – poprzez przygotowanie dzieci do prawidłowego pełnienia ról społecznych (przekazywanie norm i wzorców) oraz korygowanie aspołecznych zachowań dorosłych;
- emocjonalno-ekspresyjną – koncentrującą się na realizacji wewnątrz rodziny oraz poza nią potrzeb psychologicznych swoich członków (aspekty emocjonalno-duchowe).

Na wypełnianie przez rodzinę jej podstawowych funkcji mogą wpływać problemy, z którymi boryka się na co dzień, a które mogą stanowić przyczynę wykluczenia społecznego. Deprywacja ważnych potrzeb oraz deficyty uczestnictwa w różnych sferach życia społecznego kumulują się, co z czasem skutkuje niemożnością efektywnego funkcjonowania danej rodziny oraz poszczególnych jej członków.

Gminny Program Wspierania Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027 jest dokumentem wyznaczającym główne cele i kierunki działań w obszarze wsparcia rodzin. Stanowi kontynuację poprzedniego Programu obowiązującego w latach 2022-2024, a jego głównym założeniem jest tworzenie spójnego oraz elastycznego systemu wsparcia i pomocy rodzinie w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz zapewnieniu dzieciom i młodzieży warunków wszechstronnego rozwoju.

Niniejszy dokument składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza ma charakter diagnostyczny i zawiera analizę sytuacji rodzin w gminie, w tym środowisk korzystających z pomocy społecznej w latach 2021-2023. Główne źródło informacji stanowiły sprawozdania Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Morągu, a także dane Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS). Druga część Programu to część operacyjna, precyzująca cele i działania do realizacji w przyjętej perspektywie czasowej, z uwzględnieniem ich harmonogramu, źródeł finansowania oraz głównych założeń monitoringu.

1. Kontekst prawny i strategiczny w obszarze wspierania rodziny

1.1. Uwarunkowania prawne

Opracowanie i realizacja gminnego programu wspierania rodziny stanowi, zgodnie z *Ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy*, zadanie własne gminy. W świetle art. 176 pkt 1 tejże ustawy, program powinien mieć trzyletni horyzont czasowy, natomiast zgodnie z art. 179 ust. 2 jest on uchwalany przez radę gminy, z uwzględnieniem potrzeb związanych z realizacją zadań z zakresu wspierania rodziny.

Przepisy dotyczące wspierania rodziny mają swoje źródło w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* W świetle jej art. 18: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”, natomiast zgodnie z art. 71 ust. 1 „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.” Wyjątkowej ochronie Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ponadto prawa dzieci, albowiem „każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją” (art. 72 ust. 1).

Szczegółowe uregulowania dotyczące wspierania rodzin znajdują się w ustawach, wśród których w pierwszej kolejności należy wymienić przywołaną wcześniej *Ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*. Preambuła tego dokumentu wskazuje, że rodzina jest „podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju, i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci”. Dokument ten został przyjęty dla dobra rodziny, jednak akcentowane jest przede wszystkim dobro dzieci, które „potrzebują szczególnej ochrony i pomocy ze strony dorosłych, środowiska rodzinnego, atmosfery szczęścia, miłości i zrozumienia, w trosce o ich harmonijny rozwój i przyszłą samodzielność życiową, dla zapewnienia ochrony przysługujących im praw i wolności”.

W dalszej części preambuły podkreślono, iż „skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiekowaniu się i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami”. Stosowanie ustawy, według art. 4, powinno uwzględniać podmiotowość dziecka i rodziny oraz prawo dziecka do:

- 1) wychowania w rodzinie, a w razie konieczności wychowywania dziecka poza rodziną – do opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka;
- 2) powrotu do rodziny;
- 3) utrzymywania osobistych kontaktów z rodzicami, z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał takich kontaktów;
- 4) stabilnego środowiska wychowawczego;

- 5) kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i przekonań oraz zabawy i wypoczynku;
- 6) pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia;
- 7) ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie dziecka;
- 8) informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości;
- 9) ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem;
- 10) poszanowania tożsamości religijnej i kulturowej;
- 11) dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz pomocy w usamodzielnianiu jej pełnoletnich wychowanków, zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, zasady finansowania wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, a także zadania w zakresie postępowania adopcyjnego.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 tejże ustawy wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych to zespół planowych działań mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania tych funkcji. Obowiązek ten, w zakresie ustalonym ustawą, spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego oraz na organach administracji rządowej. Realizują one ten obowiązek w szczególności we współpracy ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi.

Jednostkami organizacyjnymi systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej, w świetle art. 2 ust. 3 ustawy, są jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego, placówki wsparcia dziennego, organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, ośrodki adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Zadania własne gminy w zakresie wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej określa art. 176 przywołanej ustawy. Są to w szczególności następujące:

- 1) opracowanie i realizacja 3-letnich gminnych programów wspierania rodziny;
- 2) tworzenie możliwości podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny;
- 3) tworzenie oraz rozwój systemu opieki nad dzieckiem, w tym placówek wsparcia dziennego, oraz praca z rodziną przeżywającą trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez: zapewnienie rodzinie przeżywającej trudności wsparcia i pomocy asystenta rodziny oraz dostępu do specjalistycznego poradnictwa; organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających oraz

prowadzenie placówek wsparcia dziennego oraz zapewnienie w nich miejsc dla dzieci;

- 4) finansowanie: podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny oraz kosztów związanych z udzielaniem pomocy, ponoszonych przez rodziny wspierające;
- 5) współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
- 6) sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie;
- 7) prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez gminę, zgodnie z art. 177 ust. 1 należy wykonywanie zadań wynikających z rządowych programów z zakresu wspierania rodziny oraz rządowego programu wsparcia rodzin z dziećmi.

Ustawa wprowadza wyraźny podział kompetencji między samorząd gminny i powiatowy w zakresie pracy z rodziną, która należy do zadań własnych gmin, oraz organizacji systemu pieczy zastępczej – co należy do zadań własnych powiatu. W systemie polityki na rzecz dzieci i rodziny, prawo dziecka do pieczy zastępczej jest prawem subsydiarnym wobec prawa dziecka do życia w rodzinie. A zatem umieszczenie dziecka w systemie pieczy zastępczej powinno być ostatecznością, po wykorzystaniu przez gminę wszystkich możliwych form wsparcia rodziny naturalnej, a celem umieszczenia dziecka w środowisku zastępczym jest stworzenie warunków pomocy i pozytywnych zmian w rodzinie, aby dziecko, o ile jest to możliwe, mogło powrócić pod opiekę rodziców biologicznych.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej jest podstawowym dokumentem regulującym ten obszar polityki społecznej. Wśród pozostałych aktów prawnych, w oparciu o które są realizowane działania w ramach Programu, należy wskazać w szczególności następujące dokumenty:

- *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi,*
- *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym,*
- *Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej,*
- *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej,*
- *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii,*
- *Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci,*
- *Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”.*

1.2. Zgodność z dokumentami strategicznymi

Gminny program wspierania rodziny powinien uwzględnić ogólne kierunki regionalnej polityki społecznej województwa w tym obszarze. Rodzina stanowi jeden z kluczowych obszarów oddziaływania w ramach *Strategii polityki społecznej województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2021-2030*. Za cel strategiczny w tym zakresie postawiono „Wzmocnienie aktywności oraz samodzielności osób i rodzin”, natomiast cele operacyjne są następujące:

- 1) Rozwój form wspierania rodzin, w tym z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi,
- 2) Zapewnienie osobom i rodzinom, w tym z kręgu ryzyka socjalnego dostępu do wysokiej jakości usług społecznych.

Planowane w ich ramach działania to w szczególności wspieranie rozwoju infrastruktury na rzecz dziecka i rodziny oraz działań ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, wspieranie działań zapewniających dostęp do usług społecznych, zwiększenie integracji społeczno-ekonomicznej rodzin, rozwój pracy socjalnej, poradnictwa i streetworkingu oraz działania na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu i komunikacyjnemu rodzin.

Na szczeblu wojewódzkim obowiązuje „Warmińsko-Mazurski Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2023-2027” przyjęty Uchwałą Nr LI/773/23 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 czerwca 2023 r. Jego głównym celem jest „Wzmocnienie funkcjonowania rodzin, systemu pieczy zastępczej oraz adopcji w województwie warmińsko-mazurskim”, a jego realizacji mają służyć trzy priorytety:

- I. Wzmocnienie rodzin w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych
- II. Rozwój systemu pieczy zastępczej zgodny z założeniami deinstytucjonalizacji
- III. Wsparcie rodzin i osób funkcjonujących w systemie adopcji.

Program wspierania rodziny stanowi dokument operacjonalizujący założenia *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Morąg na lata 2021-2025*, będącej podstawowym dokumentem programującym cele i zadania w sferze polityki społecznej samorządu. Strategia została przyjęta Uchwałą nr XXIV/357/21 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 26 marca 2021 r., aby gmina mogła skutecznie kreować warunki sprzyjające poprawie jakości życia mieszkańców. *Misją Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Morąg jest skuteczna i zintegrowana polityka społeczna, dążąca do włączenia w nurt życia społeczno-zawodowego wszystkich mieszkańców poprzez wspieranie i zaspokajanie ich potrzeb w celu zintegrowanego rozwoju Gminy, dzięki wykorzystaniu potencjału społeczności lokalnej, z uwzględnieniem istotnych uwarunkowań środowiskowych*. Przyjęto w niej 7 celów strategicznych, które wskazano na rysunku poniżej. Każdy z nich dotyczy innego wycinka rzeczywistości społecznej, jednakże są one ze sobą ściśle powiązane i wszystkie służą realizacji wizji oraz misji Strategii. W kontekście niniejszego Programu szczególnie istotny jest pierwszy cel, dotyczący tworzenia skutecznego i zintegrowanego systemu wsparcia rodzinnego. W jego ramach zaplanowano następujące cele operacyjne:

1. Skuteczna ochrona i wspieranie rodzin w zakresie opieki poprzez zagwarantowanie możliwości nabycia i rozwoju kompetencji opiekuńczo-wychowawczych, a także wsparcie jej członków w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowych.
2. Tworzenie warunków do prawidłowej socjalizacji dzieci i młodzieży oraz działalność na rzecz wzmacniania więzi rodzinnych oraz integracji rodzin.

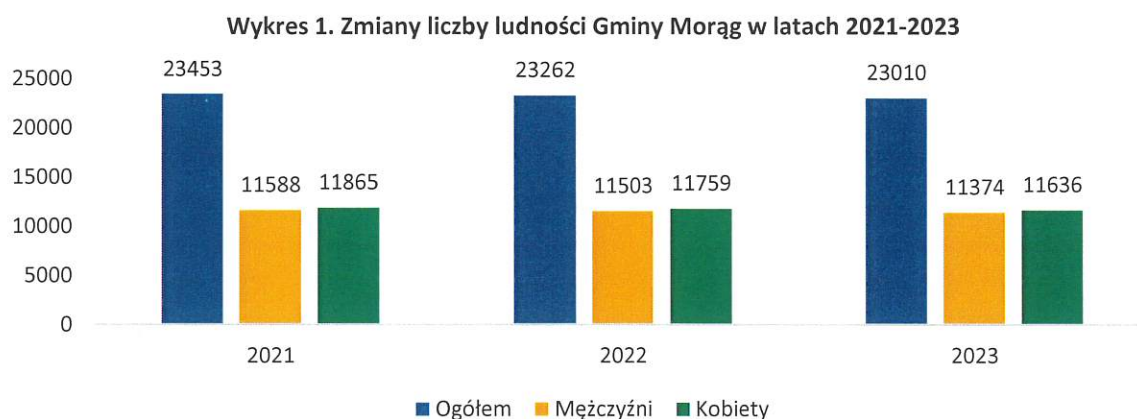
Kierunki działań przewidują m.in. zapewnienie wsparcia asystenta rodziny, zabezpieczenie pobytu dzieci w pieczy zastępczej, tworzenie i koordynowanie rodzin wspierających, zapewnienie dostępności poradnictwa specjalistycznego, zapewnienie potrzeb bytowych rodziny, monitorowanie sytuacji dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, prowadzenie placówek wsparcia dziennego, organizowanie wypoczynku dla dzieci oraz form aktywności dla dzieci, młodzieży i całych rodzin, a także wspieranie działalności organizacji pozarządowych działających na rzecz rodzin.

Rysunek 1. Cele strategiczne Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Morąg na lata 2021-2025

Cel strategiczny nr 1	• Skuteczny i zintegrowany system wspierania rodziny.
Cel strategiczny nr 2	• Poprawa jakości życia oraz zwiększenie możliwości partycypacji w życiu społecznym osób zależnych (niepełnosprawnych, niesamodzielnych oraz seniorów).
Cel strategiczny nr 3	• Promocja zdrowego stylu życia oraz profilaktyka rozwiązywania problemów uzależnień.
Cel strategiczny nr 4	• Rozwój skutecznego i interdyscyplinarnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
Cel strategiczny nr 5	• Aktywizacja i reintegracja społeczno-zawodowa osób bezrobotnych.
Cel strategiczny nr 6	• Przeciwdziałanie zjawisku marginalizacji społecznej osób zagrożonych ubóstwem.
Cel strategiczny nr 7	• Stworzenie przestrzennych warunków do jakościowego i zrównoważonego rozwoju Gminy i Miasta Morąg oraz poprawa jakości życia mieszkańców.

2. Diagnoza sytuacji rodzin z dziećmi w Gminie Morąg

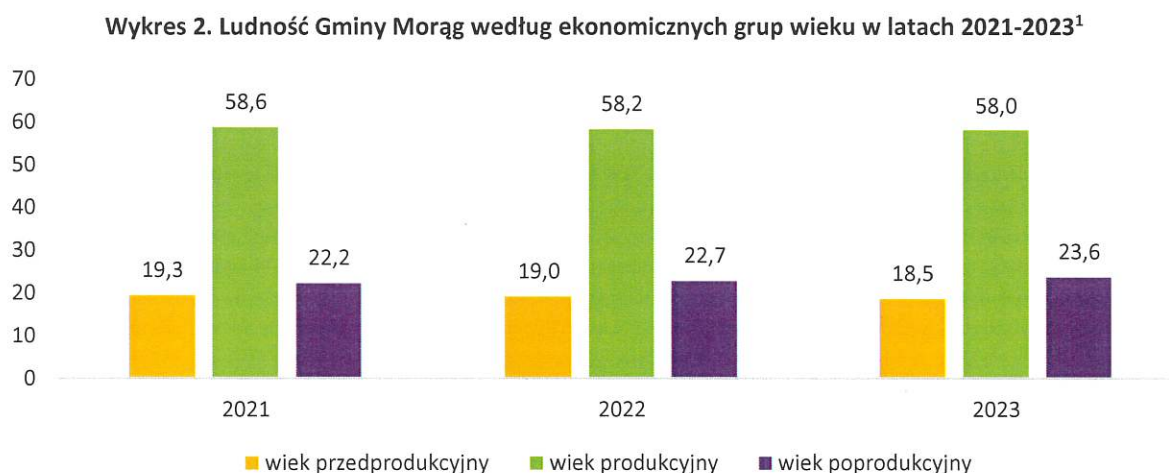
W świetle danych Głównego Urzędu Statystycznego na koniec 2023 roku Gminę Morąg zamieszkiwało 23 010 osób, co oznacza spadek liczby mieszkańców w porównaniu do 2021 roku o 443 osoby, tj. o 1,9%. Jest on związany z jednej strony z ujemnym przyrostem naturalnym, a z drugiej z migracjami mieszkańców poza teren gminy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Większość mieszkańców gminy to kobiety. W 2023 roku stanowiły one 50,6% ogółu ludności, podczas gdy mężczyźni – 49,4%. Struktura ludności gminy według płci jest dość ugruntowana, ponieważ kobiety stanowiły w niej większość przez cały analizowany okres.

Spółeczeństwo gminy wykazuje cechy *starzenia się*. W 2023 roku 23,6% ludności stanowiły w nim osoby w wieku poprodukcyjnym i w porównaniu do 2021 roku ich odsetek w strukturze mieszkańców zwiększył się o 1,4 punktu procentowego. Osoby w wieku przedprodukcyjnym w 2023 roku stanowiły 18,5% mieszkańców, a ich odsetek zmniejszył się w analizowanym okresie o 0,8 punktu. Mieszkańcy w produkcyjnym okresie życia to 58,0% ogółu społeczności gminy, tj. o 0,6 punktu mniej niż w 2021 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

¹ Wiek przedprodukcyjny to dzieci i młodzież w wieku 0-17 lat; wiek produkcyjny to w przypadku kobiet 18-59 lat, a w przypadku mężczyzn 18-64 lata; wiek poprodukcyjny to dla kobiet 60 lat i więcej, a dla mężczyzn 65 lat i więcej.

W świetle danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2023 roku ponad jedną piątą (20,6%) mieszkańców Gminy Morąg stanowiły osoby do 19 roku życia, natomiast dzieci do 14 lat to 15,1% ludności, przy czym:

- ⇒ 3,9% to dzieci do 4 roku życia;
- ⇒ 5,3% to dzieci od 5 do 9 lat;
- ⇒ 5,9% to dzieci w wieku 10-14 lat.

Dane pochodzące z Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2021 roku wskazują na to, że w Gminie Morąg zamieszkiwały wtedy 6 683 rodziny, spośród których 1 663 nie posiadało dzieci, a 5 020 to rodziny z dziećmi. Ogółem w tym rodzinach było 8 217 dzieci, a na jedną rodzinę przypadało średnio 1,64 dzieci. Wśród rodzin z dziećmi, 2 681 rodzin miało jedno dziecko, 1 714 rodzin – dwoje dzieci, 473 rodziny – 3 dzieci, a 152 rodziny – 4 i więcej dzieci.

W 2023 roku w Gminie Morąg 8,1% osób żyło w rodzinach objętych pomocą społeczną. Było to łącznie 1 861 osób w 887 rodzinach, w których świadczenia przyznano 1 286 osobom. W porównaniu do 2021 roku skala korzystania przez mieszkańców z pomocy społecznej zmniejszyła się. Liczba osób, którym przyznano świadczenie spadła o 80, tj. o 5,9%; liczba rodzin – o 130, tj. o 12,8%, natomiast liczba osób w rodzinach – o 175, czyli o 8,6%.

Tabela 1. Osoby i rodziny korzystające z pomocy i wsparcia w Gminie Morąg w latach 2021-2023

Wyszczególnienie	2021	2022	2023
Liczba osób, którym przyznano świadczenie	1366	1373	1286
Liczba rodzin	1017	968	887
Liczba osób w rodzinach	2036	1982	1861

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Morągu.

Powyższe zmiany stanowią efekt z jednej strony usamodzielniania się podopiecznych i ich odchodzenia z systemu pomocy społecznej dzięki np. podjęciu zatrudnienia lub otrzymaniu świadczeń emerytalno-rentowych, a z drugiej strony – zmiany dochodów podopiecznych wpływającą na zmniejszenie wysokości świadczeń lub utratę praw do zasiłku z powodu przekroczenia kryterium dochodowego.

Wśród najczęściej występujących powodów udzielania świadczeń mieszkańcom Gminy Morąg w 2023 roku należy wskazać następujące:

- 1) ubóstwo (617 rodzin; 1 256 osób w rodzinach),
- 2) bezrobocie (465 rodzin; 1 065 osób),
- 3) niepełnosprawność (334 rodziny; 572 osoby),
- 4) długotrwała lub ciężka choroba (172 rodziny; 251 osób),
- 5) potrzeba ochrony macierzyństwa (165 rodzin; 745 osób), w tym potrzeba ochrony wielodzietności (81 rodzin; 453 osoby),
- 6) bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego (120 rodzin; 396 osób).

Tabela 2. Powody przyznawania pomocy społecznej w Gminie Morąg w latach 2021-2023

Wyszczególnienie	2021		2022		2023	
	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinach
Ubóstwo	733	1486	706	1438	617	1256
Sieroctwo	0	0	0	0	1	5
Bezdomność	24	24	28	28	31	32
Potrzeba ochrony macierzyństwa	164	689	176	771	165	745
- w tym potrzeba ochrony wielodzietności	45	254	80	442	81	453
Bezrobocie	540	1193	514	1156	465	1065
Niepełnosprawność	381	658	342	569	334	572
Długotrwała lub ciężka choroba	185	250	187	265	172	251
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	177	640	144	491	120	396
- w tym rodziny niepełne	133	388	120	351	102	303
- w tym rodziny wielodzietne	59	326	28	165	17	96
Przemoc w rodzinie / przemoc domowa	3	7	0	0	1	2
Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	0	0	0	0	0	0
Alkoholizm	22	27	27	45	25	56
Narkomania	2	2	3	3	3	8
Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	22	27	23	35	19	26
Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub pozwolenie na pobyt czasowy	0	0	0	0	0	0
Zdarzenie losowe	2	11	2	7	1	4
Sytuacja kryzysowa	1	4	0	0	0	0
Kłęska żywiołowa lub ekologiczna	0	0	0	0	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Morągu.

Warto zauważyć, że wśród sześciu głównych i istotnie dominujących nad pozostałymi powodów udzielania świadczeń mieszkańcom Gminy Morąg dwa są ściśle i bezpośrednio związane z funkcjonowaniem rodzin z dziećmi, tj. potrzeba ochrony macierzyństwa, w tym wielodzietności oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego.

Z powodu potrzeby ochrony macierzyństwa z pomocy społecznej korzystało w 2023 roku 165 rodzin, w których żyło 745 osób. W porównaniu do 2021 roku liczba rodzin otrzymujących wsparcie z tego tytułu zwiększyła się o 1, a liczba osób w rodzinach wzrosła o 56. Z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego wsparcie w 2023 roku otrzymywało 120 rodzin, w których żyło 396 osób. Wśród

nich były 102 rodziny niepełne oraz 17 rodzin wielodzietnych. W porównaniu do 2021 roku liczba rodzin otrzymujących wsparcie ze względu na bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych spadła o 57, natomiast liczba osób w rodzinach zmniejszyła się o 244.

Należy również nadmienić, że w latach 2021-2023 corocznie (za wyjątkiem 2022 roku) od 1 do 3 rodzin korzystało z pomocy społecznej z powodu przemocy domowej, natomiast w 2023 roku jedna rodzina otrzymała wsparcie z uwagi na sieroctwo.

Jedną trzecią (34,0%) rodzin objętych pomocą społeczną w Gminie Morąg w 2023 roku stanowiły rodziny z dziećmi. W 321 takich rodzinach funkcjonowało łącznie 1 225 osób. Wśród rodzin z dziećmi przeważały rodziny z jednym dzieckiem, które w liczbie 114 stanowiły 35,5% ogółu. W dalszej kolejności należy wymienić rodziny z dwojgiem dzieci (105; 32,7%), z trojgiem dzieci (56; 17,4%) oraz z czwórką dzieci (33; 10,3%). Rodziny mające pięcioro i więcej dzieci stanowiły łącznie 4,0% wszystkich rodzin z dziećmi objętych pomocą społeczną.

Tabela 3. Rodziny z dziećmi objęte pomocą społeczną w Gminie Morąg w 2023 roku

Wyszczególnienie	Liczba rodzin	Liczba osób
Rodziny ogółem	944	1941
Rodziny z dziećmi	321	1225
- 1 dziecko	114	281
- 2 dzieci	105	390
- 3 dzieci	56	262
- 4 dzieci	33	194
- 5 dzieci	8	56
- 6 dzieci	4	32
- 7 dzieci i więcej	1	10
Rodziny niepełne	148	443
- 1 dziecko	74	159
- 2 dzieci	41	131
- 3 dzieci	21	86
- 4 dzieci i więcej	12	67

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Morągu.

Rodziny niepełne (tj. takie w których dziecko lub dzieci są wychowywane przez jednego rodzica) stanowiły w 2023 roku 46,1% wszystkich wspieranych rodzin z dziećmi. Połowa z nich (50,0%) to rodziny z jednym dzieckiem; w 27,7% takich rodzin wychowywało się dwoje dzieci, natomiast w pozostałych rodzinach było troje lub więcej potomstwa. W rodzinach niepełnych w 2023 roku funkcjonowało 443 mieszkańców Gminy.

Rodziny wychowujące dzieci borykają się z wieloma problemami. W wielu przypadkach trudności, jakich doświadczają to m.in. nieumiejętne gospodarowanie budżetem domowym, zadłużenie, problemy socjalno-bytowe, niewydolność opiekuńczo-wychowawcza, problemy małżeńskie, niezaradność życiowa, problemy alkoholowe, przemoc domowa, dysfunkcje rozwojowe, niepełnosprawność, bariery psychologiczne, brak wiary we własne siły, a także bierność społeczna i zawodowa. Dlatego pomoc tym rodzinom z jednej strony polega na

wspieraniu finansowym i materialnym, a z drugiej – na zapewnieniu dostępu do usług społecznych, wspierających je w przezwyciężeniu trudności.

Ważny instrument wsparcia rodzin stanowi praca socjalna. Można zdefiniować ją jako profesjonalną działalność ułatwiająca jednostkom, grupom i środowiskom adaptację w zmieniających się warunkach życia poprzez organizowanie dostępu do systemu usług umożliwiających samodzielność życiową i godne uczestnictwo w życiu społecznym. Pracownicy socjalni podejmują wspólnie ze swoimi klientami szereg działań na rzecz zapewnienia niezbędnych środków materialnych oraz godziwych warunków mieszkaniowych, poprawy stanu zdrowia podopiecznych, zapewnienia opieki osobom zależnym, rozwiązania problemu bezrobocia itp. W 2023 roku pracą socjalną objęto 907 rodzin, w których żyło 1 847 osób, w 2022 roku było to 1 621 rodzin (3 162 osoby), natomiast w 2021 roku 1 507 rodzin (3 032 osoby).

Istotną rolę w zakresie wsparcia rodzin odgrywa asystent rodziny, który realizując swoje zadania odpowiedzialny jest m.in. za bezpośrednią pracę z rodzicami oraz dziećmi, a także działania realizowane na rzecz dziecka i rodziny. Do jego głównych zadań należy wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, polegające w szczególności na analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie, wzmocnieniu roli funkcji rodziny, rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny, pomocy w integracji rodziny, przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny oraz dążeniu do jej reintegracji oraz poprawy relacji z dalszą rodziną, środowiskiem sąsiedzkim oraz instytucjami. Od 1 stycznia 2017 roku, z dniem wejścia w życie ustawy o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”, obszar działań asystenta rodziny poszerzył się poprzez przypisanie mu funkcji koordynatora kompleksowego wsparcia (poradnictwa) dla kobiet w ciąży i ich rodzin, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet w ciąży powikłanej, kobiet w sytuacji niepowodzeń położniczych oraz wsparcia rodzin dzieci, u których zdiagnozowano „ciężkie i nieodwracalne upośledzenie albo nieuleczalną chorobę zagrażającą ich życiu, która powstała w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu”.

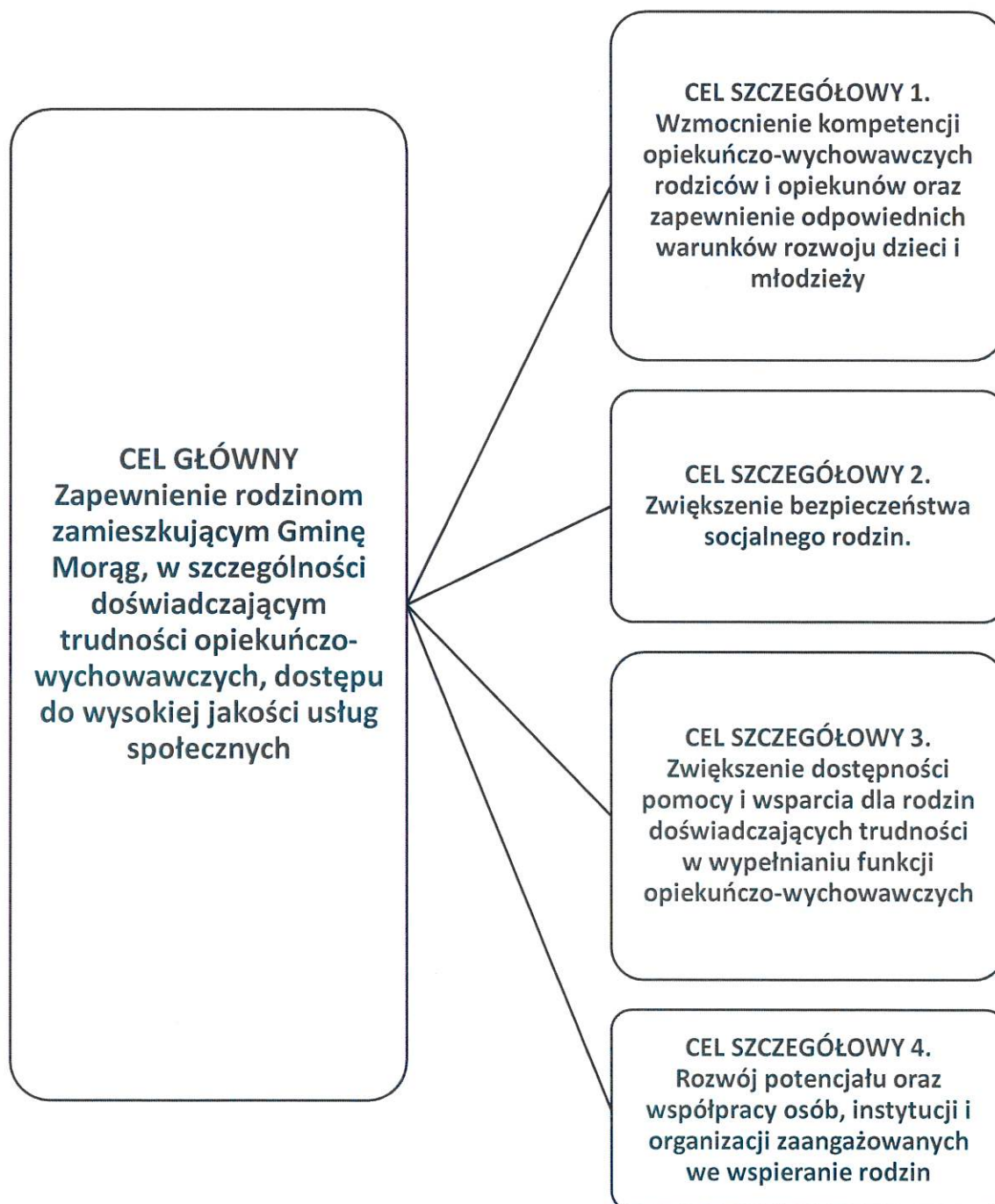
W 2023 roku MOPS w Morągu zatrudniał 3 asystentów rodziny, którzy objęli swoim wsparciem 31 rodzin. W latach 2021-2022 liczba rodzin, z którymi pracowali asystenci była zbliżona, kształtując się na poziomie 32 i 33 rodzin.

Zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny, niewydolność opiekuńczo-wychowawcza oraz groźne dysfunkcje, takie jak uzależnienia, przemoc czy zaniedbanie, mogą prowadzić do konieczności objęcia dzieci opieką zastępczą. W takiej sytuacji gmina wspólnie z powiatem ponosi koszty pobytu dziecka w pieczy zastępczej – w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub placówce opiekuńczo-wychowawczej. W 2023 roku Gmina Morąg współfinansowała pobyt 65 dzieci w pieczy zastępczej, w 2022 roku było to 61 dzieci, a w 2021 roku 63 dzieci.

3. Cele, kierunki i oczekiwane rezultaty działań

Część wdrożeniowa niniejszego Programu została usystematyzowana poprzez cele: główny i szczegółowe. W ramach każdego celu szczegółowego określono katalog niezbędnych działań, przy czym należy zaznaczyć, że nie ma on charakteru zamkniętego. Oznacza to, że jeżeli w trakcie realizacji Programu pojawią się inne pomysły i projekty wpisujące się w jego cele, to również powinny zostać wzięte pod uwagę.

Cele Programu są następujące:

Cel szczegółowy 1.

Wzmocnienie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych rodziców i opiekunów oraz zapewnienie odpowiednich warunków rozwoju dzieci i młodzieży

- 1) Działania edukacyjne dla rodziców i opiekunów, dotyczące m.in. rozwiązywania problemów opiekuńczo-wychowawczych, konstruktywnego porozumiewania się z dziećmi, porozumienia bez przemocy, rozpoznawania, kontrolowania i wyrażania uczuć własnych oraz uczuć dzieci.
- 2) Realizacja i włączanie się w akcje oraz kampanie społeczne i informacyjne, służące wspieraniu rodziny i przeciwdziałaniu problemom opiekuńczo-wychowawczym.
- 3) Przedsięwzięcia służące upowszechnianiu wartości rodzinnych, w szczególności akcje i imprezy integracyjne dla rodzin, promowanie wspólnego spędzania czasu rodziców z dziećmi itp.
- 4) Udzielanie informacji o instytucjach, placówkach i organizacjach pozarządowych działających na rzecz pomocy dziecku oraz rodzinie.
- 5) Realizacja programów edukacyjno-profilaktycznych skierowanych do dzieci, młodzieży oraz ich rodzin dotyczących uzależnień od substancji psychoaktywnych, uzależnień behawioralnych, innych zachowań ryzykownych, przemocy oraz agresji w szkołach.

Cel szczegółowy 2.

Zwiększenie bezpieczeństwa socjalnego rodzin.

- 1) Wspieranie rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej, m.in. w formie posiłków w placówkach oświatowych, zaopatrzenia dzieci i młodzieży w podręczniki i artykuły szkolne, a także wypłatę zasiłków i stypendiów szkolnych.
- 2) Realizacja programów żywnościowych, w szczególności połączonych z edukacją w zakresie zdrowego żywienia oraz racjonalnego wykorzystywania artykułów spożywczych.
- 3) Działania edukacyjne służące wzmocnieniu samodzielności i kompetencji rodzin w zakresie prowadzenia gospodarstwa domowego, w tym m.in. gospodarowania finansami.
- 4) Organizowanie zbiorów żywności, odzieży i innych podstawowych dóbr z przeznaczeniem dla najbardziej potrzebujących, w szczególności rodzin wielodzietnych i niepełnych zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 5) Inicjowanie działań na rzecz zwiększania dostępu rodzin do mieszkań dobrej jakości, w tym mieszkań komunalnych, lokali socjalnych, a także prewencja przed utratą mieszkania, eksmisją i bezdomnością.

Cel szczegółowy 3.

Zwiększenie dostępności pomocy i wsparcia dla rodzin doświadczających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych

- 1) Bieżące monitorowanie i diagnoza sytuacji rodzin zagrożonych oraz doświadczających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.
- 2) Praca socjalna z rodzinami, w których wychowują się dzieci oraz z rodzinami biologicznymi dzieci czasowo umieszczonych w pieczy zastępczej.
- 3) Organizacja poradnictwa specjalistycznego, w tym m.in. rodzinnego, psychologicznego, pedagogicznego i prawnego oraz terapii rodzinnej, dla osób i rodzin doświadczających trudności bądź zagrożonych dysfunkcjami.
- 4) Wsparcie asystenta rodziny dla rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi oraz kobiet w ciąży i rodzin objętych Programem rządowym „Za życiem”.
- 5) Zapewnienie wsparcia rodzinom doświadczającym trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych w postaci m.in. wolontariuszy, organizacji grup samopomocowych.
- 6) Podjęcie działań mających na celu tworzenie i rozwój placówek wsparcia dziennego dla rodzin albo innych form zapewniających aktywizację, edukację oraz opiekę dla dzieci.
- 7) Działania na rzecz włączania rodzin w życie lokalnej społeczności, poprzez np. akcje i wydarzenia lokalne oraz organizację Dni Rodziny.

Cel szczegółowy 4.

Rozwój potencjału oraz współpracy osób, instytucji i organizacji zaangażowanych we wspieranie rodzin

- 1) Zapewnienie specjalistom zajmującym się pracą z rodzinami doświadczającymi trudności superwizji, szkoleń oraz możliwości konsultowania szczególnie trudnych przypadków.
- 2) Udział osób zaangażowanych w działania realizowane w ramach Programu w szkoleniach, seminariach, konferencjach, wizytach studyjnych i innych formach edukacji dotyczących obszaru rodzin, służący zwiększeniu ich wiedzy oraz wymianie doświadczeń.
- 3) Bieżąca współpraca pomiędzy lokalnymi instytucjami i organizacjami w zakresie m.in. monitorowania środowisk zagrożonych lub dotkniętych dysfunkcjami, wymiany informacji oraz realizacji wspólnych programów i projektów.

Wszystkie działania mają charakter ciągły i będą realizowane w całym okresie obowiązywania Programu, tj. w latach 2025-2027.

Oczekiwane rezultaty podjętych działań to:

- 1) Wzmocnienie znaczenia roli i funkcji rodziny w świadomości społecznej.
- 2) Zapewnienie dostępu do kompleksowych i wysokiej jakości usług społecznych dla rodzin, w szczególności doświadczających trudności.
- 3) Poprawa funkcjonowania rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.
- 4) Zapewnienie możliwości wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży.
- 5) Wzrost poczucia bezpieczeństwa w rodzinach oraz stabilności rodzin.
- 6) Zmniejszenie ryzyka umieszczenia dzieci w systemie pieczy zastępczej oraz ułatwienie powrotu dzieci przebywających w pieczy do ich rodzin naturalnych.
- 7) Zwiększenie wiedzy i potencjału kadr realizujących zadania z obszaru wspierania rodziny.

4. Adresaci i realizatorzy Programu

Gminny Program Wspierania Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027 skierowany jest bezpośrednio do następujących grup adresatów:

- 1) rodzin z dziećmi, w szczególności rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a także doświadczających innych problemów życiowych;
- 2) przedstawicieli instytucji, organizacji i służb zobowiązanych do udzielania pomocy rodzinie.

Pośrednio Program odnosi się do całej społeczności lokalnej. Wszystkie zaplanowane cele i działania mają służyć poprawie sytuacji rodzin z dziećmi, w tym rodzin wieloprotymowych. Aby efektywnie zapobiegać sytuacjom kryzysowym i skrajnym, w tym konieczności zabierania dzieci i umieszczenia w systemie pieczy zastępczej, a także aby zwalczać niepożądane zachowania, konieczne jest wzmacnianie kompleksowości i spójności systemu wsparcia rodzin opartego o aktywizację i rozwój zasobów lokalnych, w tym zwłaszcza różnorodnych form profilaktyki oraz dostępu do specjalistów.

Realizatorami niniejszego Programu są w szczególności:

- Urząd Miejski w Morągu,
- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Morągu,
- Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy Domowej,
- Biuro Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii,
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,
- Instytucje kultury,

- Placówki oświatowe,
- Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Morągu,
- Młodzieżowy Dom Dziecka „Promyk” w Morągu,
- Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Szymanowie.

Lokalny system wspierania rodzin uzupełniają inne instytucje, w szczególności Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Ostródzie, Komenda Powiatowa Policji w Ostródzie oraz Komisariat Policji w Morągu, a także kuratorzy zawodowi i społeczni wydziału dla nieletnich i karnego Sądu Rejonowego w Ostródzie.

Ponadto patrząc szeroko na lokalny system instytucji, organizacji i osób działających na rzecz rodzin z dziećmi, należy uwzględnić również aktywne organizacje pozarządowe (w szczególności funkcjonujące w sferze edukacji, pomocy społecznej, bezpieczeństwa, kultury i sportu), organizacje kościelne (parafie oraz grupy parafialne), a także jednostki pomocnicze gminy – sołectwa. Rola sołtysów oraz wspierających ich osób/grup mieszkańców wiąże się w szczególności ze stymulowaniem lokalnego życia społecznego, integrowaniem społeczności lokalnej, organizowaniem działalności świetlic wiejskich, jak również reagowaniem na problemy poszczególnych rodzin.

5. Monitoring Programu

Monitoring *Gminnego Programu Wspierania Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027* będzie służył odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu zostały osiągnięte zakładane rezultaty jego realizacji. Będzie przeprowadzany corocznie przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Morągu na podstawie danych i informacji, zarówno będących w posiadaniu MOPS, jak również pozyskanych od poszczególnych podmiotów zaangażowanych we wdrażanie Programu. Powinny to być dane roczne z uwzględnieniem ich dostępności na moment przeprowadzania monitoringu. Weryfikacji będą podlegać poniższe wskaźniki:

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość
I.	1. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego 2. Liczba osób w rodzinach	
II.	1. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu potrzeby ochrony macierzyństwa 2. Liczba osób w rodzinach	
III.	1. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu potrzeby ochrony wielodzietności 2. Liczba osób w rodzinach	
IV.	1. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu przemocy domowej 2. Liczba osób w rodzinach	
V.	1. Liczba rodzin z dziećmi objętych pomocą społeczną 2. Liczba osób w rodzinach	

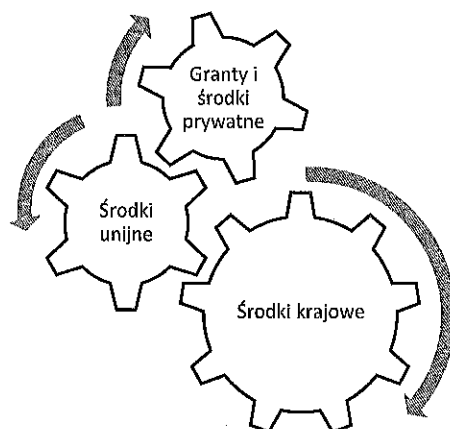
VI.	1. Liczba rodzin niepełnych objętych pomocą społeczną 2. Liczba osób w rodzinach	
VII.	1. Liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej na koniec roku	
VIII.	1. Liczba rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny 2. Liczba zatrudnionych asystentów rodziny	
IX.	1. Liczba rodzin, które skorzystały z poradnictwa specjalistycznego	
IX.	Liczba pracowników, którzy wzięli udział w szkoleniach, superwizji i innych formach edukacji.	

Katalog wskaźników ujęty w tabeli obejmuje w dużej mierze wskaźniki przekrojowe, których analiza ma na celu scharakteryzowanie ogólnej sytuacji. Ma on charakter otwarty, co oznacza, że można go uzupełniać o dodatkowe wskaźniki, jeśli zajdzie taka potrzeba. Raport z monitoringu powinien zawierać również opis działań zrealizowanych w ramach Programu.

6. Źródła finansowania Programu

Działania zaplanowane do realizacji w *Gminnym Programie Wspierania Rodziny w Gminie Morąg na lata 2025-2027* będą finansowane z różnych źródeł, w tym ze źródeł krajowych, unijnych, a także grantów i środków prywatnych.

Rysunek 2. Główne źródła finansowania Programu

Głównym źródłem będzie budżet Gminy Morąg. W świetle art. 7 *Ustawy o samorządzie gminnym* do zadań własnych gminy należy bowiem zaspokajanie potrzeb zbiorowych wspólnoty, w tym m.in. w sprawach pomocy społecznej, wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, gminnego budownictwa mieszkaniowego, edukacji publicznej, kultury, polityki prorodzinnej czy bezpieczeństwa obywateli. Zadania te, bezpośrednio lub pośrednio odnoszące się do wsparcia rodzin, wykonywane są przez jednostki organizacyjne i pomocnicze gminy jako ich zadania statutowe.

Środki na realizację zadań Programu będą pochodzić również z budżetu państwa. Część z nich trzeba będzie pozyskać startując w konkursach, ponieważ w tej kategorii mieszczą się

programy rządowe oraz programy ministerstw. Są to zarówno konkursy dostępne dla jednostek samorządu terytorialnego, jak i dla organizacji pozarządowych.

Istotne źródło finansowania będą stanowić także środki z Funduszy Europejskich w perspektywie 2021-2027, dostępne na szczeblu regionalnym, w tym szczególności w obszarze włączenia społecznego czy edukacji.

Ważnym źródłem finansowania będą dotacje i granty dostępne dla trzeciego sektora, w tym programy rządowe i ministerialne oraz programy Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. Uzupełnienie mogą stanowić również środki prywatne pochodzące z fundacji, środki z 1,5% dla organizacji pożytku publicznego, darowizny, zbiórki publiczne i inne. W zależności od specyfiki danego programu pomocowego bądź funduszu, realizatorami projektu mogą być podmioty ekonomii społecznej. Nieodzowna będzie więc współpraca gminy z lokalnymi partnerami oraz generowanie potencjału w postaci partnerstw międzysektorowych.